

ДУХОВНА ОПІКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОСТІ НАЛАГОДЖЕННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЇХНІХ СІМЕЙ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

***Н.С. Олексюк, доктор педагогічних наук, доцент
С.М. Калаур, кандидат педагогічних наук, доцент
ТНПУ імені Володимира Гнатюка (м. Тернопіль)***

У статті розкрито значення духовної опіки військовослужбовців і членів їх сімей; проаналізовано роль релігії в процесі соціалізації і організації життєдіяльності сімей військовослужбовців в умовах реформування Збройних Сил України; визначені основні форми співпраці Церкви і соціальних педагогів у процесі попередження виникнення чи вирішення проблем в сім'ях військовослужбовців.

Духовна опіка, соціальний педагог, сім'я військовослужбовця, Збройні Сили України, життєдіяльність, соціалізація.

Постановка задачі у загальному вигляді. Сучасне суспільство, перебуваючи в новій соціально-економічній і соціально-педагогічній ситуації – в ситуації поглиблення суспільної та економічної кризи, підвищення ролі сімейних ініціатив, активності і самоствердження особистості – відчуває гостре посилення потреби у допомозі сім'ї. Суспільство зацікавлене в такій сім'ї, яка активно діє, самостійно формує власну життєву стратегію, забезпечуючи не лише виживання, а й нормальні функціонування та розвиток. Така сім'я є могутнім чинником стабілізації і зміцнення усього суспільства, адже протягом останніх років спостерігається значне зростання кількості розлучень, деморалізація сімейних стосунків, споживацьке ставлення до старших поколінь з боку молодших. Особливих труднощів у цей період зазнає сім'я військовослужбовця, оскільки помітно знизилася її активність у соціальних процесах; зросла невизначеність її життєвих перспектив; виразно виявляється замкнутість сім'ї військовослужбовця на себе; слабшає її адаптивність у мікросоціальних відносинах; у кожній другій раніше благополучній сім'ї офіцера спостерігається втрата соціально-рольової адекватності, що є причиною нездатності сім'ї до корекції індивідуальних дій і подолання дезорганізуючих вчинків її членів [7, с. 24-26]. Зміни у військовому середовищі, пов'язані із реформуванням Збройних Сил України, повертають суспільство до тих часів, коли перемога визначалася в основному духовними й моральними силами війська, що забезпечувалось, як правило, міцною і надійною сім'єю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання релігійної соціалізації особистості неодноразово розглядали у своїх працях такі вітчизняні вчені як М. Боришевський, О. Донченко, Г. Костюк, С. Максименко, В. Москаленко, М. Савчин, Т. Титаренко, Т. Яценко та інші. Роль релігії у фу-

нкціонуванні військових підрозділів України досліджували М. Грушевський, С. Какук, Н. Полонська-Василенко, В. Смолій, С. Семенов та ін. Вплив релігії на національну та військову безпеку держави, на морально-психологічний стан військовослужбовців досліджували В. Горбунов, О. Павлов, М. Требін, Н. Юскаєв.

Проблеми законодавчого забезпечення релігійних свобод і прав військовослужбовців неодноразово висвітлювались у публікаціях Ю. Носкова, О. Пчолинцева, Л. Рижкова, С. Семенова. Проте, незважаючи на широкий науковий інтерес до проблем налагодження співробітництва між державою і Церквою в Україні, на сьогодні залишається малодослідженим величезний ряд аспектів цієї взаємодії. Ряд учених (О. Донченко, Г. Костюк, В. Москаленко, Т. Титаренко, А. Фурман) вважають, що у процесі соціалізації індивіда релігія і релігійні організації є важливішим (після сім'ї) фактором.

Метою нашої статті є дослідження ролі релігії у процесі організації позитивно спрямованої життєдіяльності сімей військовослужбовців, а також виявлення можливих форм співпраці Церкви і соціального педагога щодо попередження виникнення або вирішення проблем у цих сім'ях.

Викладення основного матеріалу. Релігія завжди була своєрідною моральною опорою суспільства, його Збройних Сил у цілому і сім'ї зокрема. За допомогою релігії зберігалися й передавалися від покоління до покоління етичні норми і принципи, традиції, звичаї і обряди, національні святині. Релігія давала і продовжує давати відповіді на одвічні питання внутрішнього стану людини, найпотаємніших сторін її буття [1, с. 5]. Вважаємо, що релігійний чинник є обов'язковим атрибутом самої армійської життєдіяльності, для якої характерні ризики для життя, здоров'я, різні психологічні навантаження у зв'язку з виконанням складних професійних завдань, обмеженням певних свобод і прав військової людини тощо. Очевидно, що без релігійної свідомості, без опори на одвічні моральні цінності та норми військовослужбовцеві не лише складно витримати значні професійні навантаження, але й важко побудувати міцну гармонійну сім'ю. Таким чином, діяльність Церкви у силових структурах може стати добрим джерелом підтримки та відродження духовних сил військовослужбовців, основою позитивно спрямованої життєдіяльності їх сімей.

Слід зазначити, що відповідно до чинного в Україні законодавства (Конституції України, Закону України «Про свободу совісті і релігійні організації», Закону України «Про Збройні Сили України», Статутів Збройних Сил України), Збройні Сили та Церква є розмежованими. Ми розуміємо необхідність цього розмежування, оскільки за наявної сьогодні міжконфесійної конфронтації (а у Збройних Силах служать представники різних конфесій) існують ризики перенесення її у військове середовище. Окрім того, за даними дослідження С. Семенова [6], реальний рівень релігійності серед військовослужбовців на сьогоднішній день залишається досить низьким. Поряд з цим, у нашій державі законодавчо закріплено право кожної людини, яка проживає на території України на свободу світогляду і віросповідання. Отже, діяльність військовослужбовця, як представника

професії, є відокремленою від Церкви, проте, як людина і він, і члени його сім'ї мають право на духовну опіку з її боку.

Співпраця Церкви і війська має багатовікову історію. В сучасній Україні з 1992 року діє Всеукраїнська громадська організація «Об'єднання християн-військовослужбовців України», яка об'єднує діючих військових, тих, хто в запасі (у відставці) та членів їхніх родин з метою захисту їхніх прав та сприяння поширенню в Україні військового капеланства.

Релігійна соціалізація – це процес взаємодії між людиною і соціальним інститутом – Церквою (конфесією), що базується не на пасивному прийнятті її вимог, а на засвоєнні індивідом релігійного досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему зв'язків і, з іншого боку, процес відтворення індивідом соціальних зв'язків за рахунок його активної діяльності, активної включеності у релігійне середовище [2, с. 9]. Результатом релігійної соціалізації військовослужбовця і членів його сім'ї є становлення «Я-релігійного» особистості, формування її здатності взаємодіяти із суспільством на усвідомленому рівні. Завдяки релігійній соціалізації у військовому середовищі відбувається задоволення елементарних духовних потреб людини, її моральне виховання, ідейне загартування, психологічна підготовка до дій і поведінки в екстремальних умовах [2, с. 32-36].

Релігійна соціалізація військовослужбовців і членів їх сімей здійснюється під впливом практично усіх механізмів соціалізації [1, с. 19-20]. Залежно від конфесії, до якої належить сім'я військовослужбовця, роль механізмів і їх співвідношення різні. Так, у православної церкви провідними механізмами можна вважати традиційний (засвоєння норм, еталонів, стереотипів, характерних для найближчого оточення – сім'ї, сусідів, приятелів) і інституційний (функціонує в процесі взаємодії індивіда з інститутами суспільства та організаціями – навчальними закладами, засобами масової інформації тощо). У деяких сектантських організаціях переважають інституційний і стилізований (діє в межах певної субкультури, наприклад, в групі однолітків, представників певної професії тощо), а в організаціях ряду східних конфесій – інституційний і рефлексивний (внутрішній діалог щодо цінностей, властивих для різних груп людей) механізми [3].

У процесі становлення особистості Церква реалізує ряд надзвичайно важливих, на наш погляд, функцій: моральну (аксеологічну); духовну; гносеологічну; політичну; економічну; історичну; ціннісно-орієнтаційну; регулятивну; комунікативну; компенсаторну; милосердну; соціалізуючу; педагогічну; виховну. Погоджуємося із вітчизняним дослідником теоретико-методичних основ співпраці армії та Церкви С. Семеновим [6], який до переліку функцій Церкви в Збройних Силах добавляє дві нові соціальні функції – психолого-профілактичну та функцію інформаційної протидії ідейним опонентам. На сьогоднішній день Церквою накопичено багатий досвід психологічного захисту воїнів під час їхнього перебування в бойовій обстановці, послаблення надмірно інтенсивних реакцій індивідів на втрати та тягарі військової служби, а також повернення депресованих хворих до нормальної діяльності. Усі ці функції сприятимуть становленню військовослужбовця не лише як громадянина, свідомого патріота своєї

держави, професіонала, але і як хорошого сім'янина, батька.

Релігійний вплив на військовослужбовця і членів його сім'ї може відбуватися у різних формах, більшість з яких аналогічні за зовнішніми ознаками до форм соціального виховання (семінари, лекції, консультації, екскурсії тощо). Різноманітними є також і засоби релігійного впливу, які визначаються конфесійними особливостями. Так, наприклад, у християнських конфесіях такими є: церковне богослужіння, проповідь, молитва, сповідь, піст. Проте слід зазначити, що сьогодні лише незначна частина військовослужбовців (релігійно-зорієнтовані військовослужбовці складають третину особового складу Збройних Сил) дотримуються усіх атрибутів того чи іншого віросповідання, що, в основному, пояснюється специфікою професійної діяльності або особливостями виховання. Поряд з цим, в екстремальних умовах, які виникають не тільки у професійному, але й в особистому житті військовослужбовця, представники не надто вираженої релігійності часто переходять до розряду активних послідовників релігії [4].

Виходячи із вищезазначених функцій, форм і засобів впливу, релігія і релігійні громади як соціальні формування мають величезний потенціал для здійснення самостійної соціально-педагогічної діяльності. Як відомо, сім'я функціонує на основі спільного побуту, економічного, морально-психологічного укладу, виховання дітей, взаємної відповідальності. Вона забезпечує соціалізацію людини, її самореалізацію, захист від проблем, сприяє формуванню особистості з усталеною поведінкою. Життєдіяльність сім'ї реалізується через основні її функції: матеріально-економічну (бюджет сім'ї, організація споживчої діяльності, участь у суспільному виробництві, набуття професії, відновлення втрачених на виробництві сил); житлово-побутову (забезпеченість житлом, ведення домашнього господарства, організація побуту); репродуктивну (продовження людського роду); комунікативну (створення сприятливого сімейного мікроклімату, внутрісімейне спілкування, взаємостосунки сім'ї з мікро- і макросередовищем, контакт із засобами масової інформації, літературою, мистецтвом); виховну (формування особистості дитини, передача їй соціального досвіду); рекреативну (організація вільного часу та відпочинку) [8, с. 289]. У якості суб'єкта соціально-педагогічної діяльності Церква, на наш погляд, може безпосередньо вплинути на виконання сім'єю таких функцій як комунікативна, виховна, рекреативна. Що стосується інших функцій, вплив Церкви може бути опосередкованим.

Соціально-педагогічна діяльність Церкви з сім'ями військовослужбовців може здійснюватися на трьох рівнях:

– макрорівні (рівень взаємодії певної конфесії чи групи конфесій з соціальними інститутами). На макрорівні Церква, як суб'єкт соціально-педагогічної діяльності, впливає на становлення моральних норм и правил поведінки, стає пропагандистом своїх моральних цінностей (виступи проти абортів, наркоманії, жорстокого поводження і насильства в сім'ї). Створюються програми, покликані пропагувати життєві орієнтири;

– мезорівні (рівень взаємодії християнської громади з малими групами). На мезорівні діяльність релігійних конфесій відбувається за двома напрямками: місіонерському і катехизаторському. Місіонерський напрям має на меті залучення в громаду нових прихожан. Катехизаторський напрям включає цілеспрямовані програми перевиховання і наставлення у вірі тих, хто прийшов до неї. Тут використовуються класи недільних шкіл, музичні і іконописні студії;

– мікрорівні (рівень взаємодії громади чи її представників з особистістю). На мікрорівні відбувається задоволення психологічних і духовних потреб індивіда. Сюди відноситься спільна молитва, спілкування, сповідь, духовне наставництво, хрещення. Духовна опіка також дає позитивні результати у процесі реабілітації військовослужбовця або членів його сім'ї [9, с. 186].

При цьому, Церква може виконувати роль поради (інформує сім'ю про можливості налагодження взаємодії між об'єктами діяльності; розповідає про розвиток дитини та дає поради стосовно її виховання) і консультанта (консультує з питань міжособистісних стосунків, інформує про наявність методів взаємного впливу, корисних даних сім'ї) [8, с. 290].

Безперечно, значно ефективнішим буде вплив Церкви на життєдіяльність військовослужбовця і його сім'ї за умови її співпраці із соціальним педагогом, оскільки саме соціальний педагог зможе надати цьому впливу наукового характеру, педагогічно його збагатити. Взаємодія Церкви і соціального педагога щодо попередження і розв'язання проблем у сім'ях військовослужбовців повинна будуватися на наступних принципах: поваги до свободи віросповідання особистості, дотримання прав і інтересів людини, детального вивчення процесу і динаміки корекції у кожному конкретному випадку [2, с. 36]. Окрім зазначених принципів, у ході спільного впливу соціального педагога і Церкви на сім'ю військовослужбовця, обов'язково повинні враховуватись особиста зацікавленість та бажання військовослужбовця і членів його сім'ї в такій взаємодії щодо вирішення назрілих сімейних проблем.

Основними формами співпраці Церкви і соціального педагога щодо впливу на сім'ю військовослужбовця, на наш погляд, можуть бути:

- організація екскурсій до місць, що мають духовну і культурно-історичну цінність;
- отримання бібліотеками військових частин від релігійних організацій та соціальних служб тематичної літератури;
- проведення бесід, лекцій, круглих столів на морально-етичні і патріотичні теми;
- інші заходи, які не суперечать чинному законодавству.

Щодо видів соціально-педагогічної роботи Церкви з сім'єю військовослужбовця, ефективними видами будуть: освітня (інформування, допомога у навчанні та вихованні), виховна (формування у батьків педагогічної культури), психологічна (підтримка, корекція та реабілітація) та посередницька (організація, координація, інформування) [9, с. 186].

Важливим чинником ефективності будь-якої діяльності є готовність

до її виконання, професіоналізм та компетентність виконавця. Посередником між Церквою і військовослужбовцем та членами його сім'ї може виступити військовий капелан. На сьогоднішній день інститут військового капеланства в Україні законодавчо не затверджений, проте, ряд військових частин має досвід залучення військових капеланів до роботи з особовим складом. Військовий капелан є також релігійним провідником і радником для всіх, хто потребує такої опіки: віруючі, агностики чи невіруючі. Військове капеланство – це дуже специфічне священнослужіння, яке має складні передумови: богословська освіта капеланів не може бути нижчою від рівня Духовної Академії; капелани повинні бути ознайомлені з психологією, соціологією, цивільним правом та з принципами клінічного душпастирства. Отже, інститут військового капеланства потребує добре вишколеного, досвідченого й витривалого душпастирства. У своїй роботі з сім'ями військовослужбовців капелани організують чимало різних програм, зокрема таких як «Родинне життя», курси підготовки до одруження, семінари для гармонізації подружнього життя, бесіди на теми різного роду насильства в родинному житті, програми душпастирства [5, с. 94-98].

Висновки. Таким чином, у сучасних умовах релігійний чинник є важливим елементом державотворення, позитивно впливає на процеси самоствердження народу, дедалі більше скріплює усі верстви української спільноти. Соціальні доктрини православної та інших церков відповідають основним завданням розбудови суверенної держави. Саме релігія формує в соціумі відповідну структуру загальнолюдських і національних цінностей, якостей та ідеалів. Будь-яка віра для людини, в тому числі суто релігійна, є засобом ствердження особистості, пошуку нею сенсу свого буття, захисту від різних життєвих негараздів, регуляції своєї соціальної діяльності і внутрішнього світу. Релігія задовольняє конфесійні потреби віруючих військовослужбовців і членів їх сімей, утверджує в їхній свідомості високу духовність, моральність, культуру, патріотичні почуття, які історично притаманні українському народові, сприяє зміцненню сімей, вихованню дітей. Духовна опіка військовослужбовців і членів їх сімей є цілковито добровільною та відіграє важливе значення у процесі соціалізації особистості, організації позитивно спрямованої життєдіяльності сімей військовослужбовців. Сучасна Церква має усі можливості виступити у ролі суб'єкта соціально-педагогічної діяльності у війську.

Зважаючи на утвердження демократизму в українському суспільстві, наявність певного вакууму в духовній сфері та високий рівень громадянської довіри до Церкви, вважаємо за доцільне шукати нові шляхи, форми та методи помірною залучення релігійних організацій до виховної та соціально-психологічної роботи в армії, що сприятиме морально-психологічному загартуванню військовослужбовців, збагаченню їх духовного світу. Враховуючи відокремленість Церкви і держави, відповідно до чинного законодавства, на сучасному етапі розвитку суспільства та реформування Збройних Сил України необхідно налагодити співпрацю Церкви і соціальних педагогів, працівників соціальних служб. На наш погляд, у майбутньому варто також закріпити законодавчо та сприяти функціону-

ванню інституту військового капеланства у вітчизняних Збройних Силах. Це б допомогло посилити вплив Церкви на сповідання військовослужбовцями моральних цінностей, етичних норм і принципів, на процес виконання ними професійних обов'язків, завдань військової служби, і, безумовно, на життєдіяльність їхніх сімей.

Список літератури

1. Академічне релігієзнавство : [підручник для студентів вузів] / [наук. ред. проф. А. Колодного]. – К.: Світ знань, 2000. – 862 с.
2. Здіорук С., Яремчук В. Духовно-гуманітарні аспекти стратегії розвитку військових формувань України. / С. Здіорук, В.Яремчук. – К., 1995. – 46 с.
3. Лувстед Т. Християнські перспективи рішення соціальних та моральних проблем / Т. Лувстед // Армія і духовність: свобода совісті та віровизнання : міжнародна науково-практична конференція, 5-7 жовтня 2005 р. : тези доповідей – К., 1995. – С. 44 – 47.
4. Разумцев О. Соціальні аспекти реформування армії: духовний стан українських офіцерів./ О.Разумцев // Національна безпека і оборона. – 2000.– №2. – С. 40-48.
5. Семенов С. С. Релігія і армія (соціально-філософський аналіз взаємовідносин): дис. ... кандидата філософ. наук : 09.00.03 / Семенов Сергій Станіславович. – Харківський військовий університет, Харків, 2004. – 205 с.
6. Семенов С. С. Релігія і військова служба / Семенов С. С. // Нова парадигма. Альманах наукових праць. Філософія, соціологія, політологія. Запорізький державний університет. – Запоріжжя: Запорізький державний університет, 2002. – Вип. 23. – С. 212 – 219.
7. Семиченко В. А. Мистецтво взаєморозуміння. Психологія та педагогіка сімейного спілкування / В. А. Семиченко, В. С. Заслуженюк. – К.: «Веселка», 1998. – 214 с.
8. Соціальна педагогіка: Підручник. 5-те видання виправлене та доповнене. / За редакцією проф. А.Й.Капської. – К: Центр учбової літератури, 2011. – 488с. – С.278-291.
9. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями: посібник / Капська А.Й., Олексюк Н.С., Калаур С.М., Фалинська З.З. – Тернопіль: Астон, 2010. – 304 с.

В статье раскрыто значение духовной опеки военнослужащих и членов их семей; проанализирована роль религии в процессе социализации и организации жизнедеятельности семей военнослужащих в условиях реформирования Вооруженных Сил Украины; определены основные формы сотрудничества церкви и социальных педагогов в процессе предупреждения возникновения или решения проблем в семьях военнослужащих.

Духовная опека, социальный педагог, семья военнослужащего, Вооруженные Силы Украины, жизнедеятельность, социализация.

In the article the importance of spiritual care for military personnel and their families. Based on the analysis of works of contemporary domestic and foreign scholars clarified the role of religion in the process of socialization and life of military families in terms of reforming the Armed Forces of Ukraine . We found that the activities of the military as a representative of the profession, is separated from the Church. However, the soldier and his family are entitled to

spiritual care. It is proved that the cooperation of the Church and the army has a long history. Proved that the result of religious socialization soldier and his family are becoming "I am religious" person, the formation of its ability to interact with the community on the conscious level. Found that religious socialization of the military and their families is influenced almost all mechanisms of socialization. It is shown that religion and religious communities as social formation, have enormous potential for independent social and educational activities. The main forms of cooperation Church and social workers in the process prevent or resolve existing problems in the families of military personnel.

Spiritual care, social educator, military families, the Armed Forces of Ukraine, livelihoods, socialization.

УДК : 378

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ПОНЯТЬ “КОМПЕТЕНТНІСТЬ” І “КОМПЕТЕНЦІЯ” У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Ю. А. Олефір, аспірант

У статті представлено теоретичний аналіз сутності і структури компетентності, наукові підходи до поняття “компетентність”, відмінність понять “компетенція” і “компетентність”. Широко висвітлена проблема компетентності у сучасній педагогічній, психологічній та соціологічній літературі. Нами розглянено співвідношення між знаннями, уміннями та навичками, що їх набувають в процесі навчання й компетентністю майбутнього фахівця. Розкрито функції компетентності в структурі особистості. Виокремлено рівні сформованості компетентності.

Компетентність, компетенція, компетентнісний підхід.

Постановка проблеми. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті визначила, що головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості, забезпечення високої якості освіти. Перед вищою школою постає завдання підготовки висококваліфікованого спеціаліста, котрий у нових умовах спроможний виконувати складні професійні задачі. Переважна більшість педагогів-науковців і освітян-практиків переконані, що підготовка фахівців повинна здійснюватися на новій концептуальній основі в рамках компетентнісного підходу.

Визначальними категоріями компетентнісного підходу в освіті є поняття компетенції та компетентності, які в педагогічній науці досить плідно розробляються і різнобічно розглядаються, проте до цих пір не мають однозначного змісту і визначення.